

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Оксана Олександрівна ОСЕТРОВА

Доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
професор кафедри соціології, соціальної роботи,
публічного управління та адміністрування,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр-т. Дмитра Яворницького, 35, Дніпро,
49005, Україна

Oksana OSETROVA

Doctor of Philosophical Sciences,
Professor of the Department of Philosophy,
Professor of the Department of Sociology,
Social Work, Public Management and Administration,
Oles Honchar Dnipro National University,
Dmytro Yavornytskyi Ave., 35, Dnipro,
49005, Ukraine

E-mail: oosetrova44@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7598-1144>

УДК 364-787.26:[159.964.26:27]

**РОЛЬ ХРИСТА В АНАЛІТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ К.Г.ЮНГА:
ДО ПИТАННЯ ПРО ПСИХОАНАЛІТИЧНІ ЗАСАДИ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ**

Received 18 May 2023; revised 25 June 2023; accepted 30 June 2023

DOI: 10.15421/352306

Анотація

Війна рф проти України з огляду на танатологічну сутність і загострений нею страх смерті вкотре протягом історії людства актуалізувала аксіологічну проблематику, оскільки саме духовні цінності як для окремої людини, так і для суспільства загалом безпосередньо утворюють світоглядно-ціннісний стрижень, наявність якого забезпечує розвиток духовного Я Особистості, здатної до забезпечення та розгортання життєствердних координат, які єдино відкривають і підтримують онтологічні перспективи та можливості. У даній статті фокус науково-дослідницької уваги спрямовано на осмислення архетипу Самості, який К.Г.Юнг на основі експлікації християнської символіки історично узгоджував з постаттю Христа, намагаючись віднайти цінності, здатні протистояти світоглядній дезорієнтації людини. Наразі, у ситуації війни, актуалізовано необхідність звернення до постаті Христа як періоджерела духовного Я людини, яка, перебуваючи у складних життєвих обставинах, що породжують зневіру, байдужість, ненависть тощо, потребує допомоги фахівця із соціальної роботи. При цьому, за допомоги зовнішньої, варто пам'ятати про внутрішній потенціал і силу, які й мають активізувати компетентні фахівці, обізнані й у сфері психоаналітичних знань. З огляду на зазначене й окреслено мету даного дослідження, яка полягає у філософській рефлексії аналітично-психологічних аргументів К.Г.Юнга стосовно того, що Христос є символ Самості. Це твердження відкриває конструктивні (онтологічні) перспективи впровадження соціальної роботи в громаді, оскільки особа/сім'я, перебуваючи у складних життєвих обставинах, прагне до заповнення порожнечі, тобто до повноти, яка не є індикатор цілісності та досконалості. Однак саме Христос як символ Самості свідчить про наявність конструктиву всередині людини, здатної активізувати зусилля, спрямовані на досягнення досконалості, виявом якої є подолання конфліктів, складних життєвих обставин і саморозвиток.

Ключові слова: архетип, Христос, Самість, Тінь, досконалисть, повнота, цілісність, конфлікт, складні життєві обставини, фахівець із соціальної роботи.

**THE ROLE OF CHRIST IN THE ANALYTICAL PSYCHOLOGY OF K. G. JUNG:
TO THE QUESTION ABOUT THE PSYCHOANALYTIC PRINCIPLES OF SOCIAL WORK
IN THE COMMUNITY**

Abstract

The war of the Russian Federation against Ukraine, in view of the thanatological essence and the fear of death exacerbated by it, once again in the course of human history actualized axiological issues, since it is spiritual values both for an individual and for society in general that directly form a worldview and value core, the presence of which ensures the development of the spiritual Self of the Personality, capable of providing

and deploying life-affirming coordinates that only open and support ontological perspectives and possibilities. In this article, the focus of scientific and research attention is directed to the understanding of the archetype of the Self, which K.G.Jung, based on the explication of Christian symbolism, historically aligned with the figure of Christ, trying to find values capable of resisting a person's worldview disorientation. Currently, in the situation of war, the need to turn to the figure of Christ as the primary source of the spiritual self of a person who, being in difficult life circumstances that give rise to hopelessness, indifference, hatred, etc., needs the help of a specialist in social work, is actualized. At the same time, with external help, it is worth remembering about the internal potential and strength, which should be activated by competent specialists who are also knowledgeable in the field of psychoanalytic knowledge. In view of the stated and outlined purpose of this study, which consists in the philosophical reflection of the analytical and psychological arguments of K.G.Jung regarding the fact that Christ is a symbol of the Self. Achieving this goal will contribute both to the theoretical deepening of the essence of the archetype of the Self, and to the application of psychoanalytic knowledge in the practice of social work in the community. This study is an attempt to approach the understanding of the archetype of the Self, which does not lend itself to final awareness due to the presence of the unconscious in it. The fundamental principle of this exploration – Christ is a symbol of the Self – opens up constructive (ontological) perspectives for the implementation of social work in the community, since a person/family, being in difficult life circumstances, strives to fill the void, i.e. to completeness, which is not an indicator of integrity and perfection. However, it is Christ as a symbol of the Self that testifies to the presence of a construct within a person capable of intensifying efforts aimed at achieving perfection.

Keywords: *archetype, Christ, Self, Shadow, perfection, completeness, integrity, conflict, difficult life circumstances, specialist in social work.*

Постановка проблеми.

Війна рф проти України з огляду на свою танатологічну сутність і, відповідно, загострений нею страх смерті, притаманний людській природі, вкотре протягом історії людства заактуалізувала аксіологічну проблематику, оскільки саме духовні цінності як для окремої людини, так і для суспільства загалом безпосередньо утворюють світоглядно-ціннісний стрижень, наявність якого забезпечує розвиток духовного Я Особистості, здатної до забезпечення та розгортання життєствердних координат, які єдино відкривають і підтримують онтологічні перспективи та можливості. Інакше кажучи, під зазначеним кутом зору наразі особливого звучання набувають такі аспекти особистісного та суспільного існування, як:

1) розвиток духовного Я людини будь-якого віку в умовах, несприятливих і деструктивних для особистості через розповсюджуваний війною Танатос і ненависть (ідеться про особистісний розвиток у напрямі гармонії);

2) впровадження сучасних методів і технологій соціальної роботи в громаді обізнаними щодо її психоаналітичних засад фахівцями із соціальної роботи, серед головних професійних завдань яких на часі є впровадження конструктивних стратегій соціальної політики у

деструктивних умовах, всередині яких перебуває як українське суспільство, так і міжнародна спільнота загалом (ідеться про суспільний розвиток у напрямі прогресу).

Зазначені аспекти особистісного та суспільного існування/розвитку, зі свого боку, актуалізують проблему звернення до аналізу виокремлених відомим швейцарським психологом і психіатром, автором учення про колективне несвідоме архетипів колективного несвідомого К. Г. Юнгом, серед яких на пильну науково-дослідницьку увагу заслуговує не тільки архетип Тіні – уособлення найжахливіших таємниць людського Я, але й центральний архетип Самості, що безпосередньо уособлює Порядок, а також Цілісність Особистості.

Отже, у даній статті фокус науково-дослідницької уваги спрямовано на осмислення архетипу Самості, який К.Г.Юнг на основі експлікації християнської символіки історично узгоджував з образом (постаттю) Христа. Важливо відмітити, що саме у такий спосіб фундатор аналітичної психології намагався віднайти цінності, здатні протистояти світоглядній дезорієнтації людини, яка втратила і цілісність, і коріння, натомість занурившись в утопічні психози, поширені як у сучасному йому світі (1875-1961 рр.), так і у нашій реальності (І

чверть ХХІ століття), зокрема сповненій небезпеки духовної деградації, на мінімізацію й подолання якої безпосередньо спрямовано зусилля сучасних фахівців із соціальної роботи.

Аналіз стану дослідження.

Наукова спадщина К.Г.Юнга привертає до себе активний промінь дослідницької уваги й у ХХІ столітті, що, на мою думку, детерміновано прагненням учених досягнути таємниці людської душі, Я, психіки, що охоплює як свідоме, так і підсвідомість. У цьому контексті стає зрозумілим підвищений інтерес дослідників до архетипу Самості, яка, згідно зі швейцарським психіатром, являє собою останню зупинку на шляху людини до самореалізації, безпосередньо слугуючи метою людського життя. У зв'язку з цим над працями К.Г.Юнга рефлектують психоаналітики та психіатри, психологи та філософи, культурологи та мистецтвознавці, а також методологи та релігієзнавці тощо Серед сучасних досліджень доробку автора учення про колективне несвідоме слід відмітити праці таких вітчизняних учених, як:

1) Н.Медведева [Медведева 2014] (розглянуто теорію архетипів К.Г.Юнга у контексті дослідження феномену творчого сприймання); під цим кутом зору доцільно згадати й роботи В. Моляко (аналізує питання творчості та творчого сприймання);

2) А.Вертель і Т.Мотрук [Вертель, Мотрук 2018] (дослідження розгорнуто одночасно у філософському та психологічному ключах, будучи присвяченим з'ясуванню сутності концепту свідомості з урахуванням досягнень філософії Давнього Сходу (безпосередньо йдеться про буддизм і йогу));

3) М.Савчин [Савчин 2020] (проведено методологічний аналіз ключових ідей К.Г.Юнга, у межах якого йдеться «про первинність завдання психології в обґрунтуванні цілей здорового, щасливого та осмисленого життя людини, навчання самопізнання та способам самореалізації і саморозвитку, а також вторинність завдань щодо надання психологічної допомоги потребуючим» [Савчин 2020: 57] (*до слова*, у даному контексті виникає слухне питання про «первинність / вторинність» соціальної допомоги клієнтам соціальної роботи в умовах війни); крім того, зацентровано увагу на

духовному Я, притаманному внутрішньому світу людини;

4) В.Менжулін [Менжулін 2021] (висвітлено «неусвідомлену схожість» поглядів З.Фрейда та К.Г.Юнга на міфи та архетипи колективного несвідомого).

У контексті даної статті важливо відмітити й дослідження, сфокусовані на Образі Христа, які мають місце в історії української філософії, починаючи зі «Слова про Закон і Благодать» митрополита Іларіона [Слово 1988], продовжуючи «Законом Божим» протоієрея Серафима Слобідського [Протоієрей 2003] та сучасними істориками філософії й релігієзнавцями.

Загалом образу Христа та християнській символіці присвятили свої роботи В.Горський і Б.Лобовик, С.Черепанова та І.Овадчук, Ю.Ісиченко й О.Пономаренко та багато інших дослідників.

Однак, незважаючи на наявні дослідження як праць К.Г.Юнга, так і образу Христа, наразі, у ситуації війни, заактуалізовано необхідність звернення до *постаті Христа як періоджерела духовного Я людини*, яка, перебуваючи у складних життєвих обставинах, що породжують зневіру, байдужість, ненависть тощо, потребує допомоги фахівця із соціальної роботи. При цьому, за допомоги зовнішньої, варто завжди пам'ятати про внутрішній потенціал і силу, які й мають активізувати і в отримувачів соціальних послуг, і всередині себе компетентні фахівці, обізнані й у сфері психоаналітичних знань. З огляду на зазначене й окреслено **мету даного дослідження**, яка полягає у філософській рефлексії аналітично-психологічних аргументів К. Г. Юнга стосовно того, що Христос є символ Самості.

Досягнення зазначеної мети сприятиме як теоретичному заглибленню у сутність архетипу Самості, так і застосуванню психоаналітичних знань у практиці соціальної роботи в громаді.

Базою для даного дослідження слугує праця К.Г.Юнга «Аіон: Нариси щодо символіки самості» у перекладі К.Котюк з німецької – українською мовою [Юнг 2019].

Виклад основного матеріалу.

Кризи й переломні (перехідні) епохи як у житті окремої людини, так і в існуванні люд-

ства завжди вирізняють:

1) руйнування дестабілізованої системи цінностей, що породжує *аномію*, вияви якої спостерігаються в усіх без винятку сферах – економічній, політичній, соціальній тощо, поширюючись і у площині духовній;

2) пошук системи цінностей, здатної відновити рух до стабільності та гармонії.

Яскравим прикладом у даному контексті безпосередньо слугує перехідна доба Відродження. Цікавим для даного дослідження є загальновідомий факт, згідно з яким відродження ідеалів язичницької Античності розгорталося через християнські образи Світла й Божої Благодаті. Інший бік тогочасної реальності – темний: саме за часів Ренесансу палали численні вогнища аутодафе, були поширені зради, підступні вбивства, аморальність, сексуальна розпуста, величезна кількість дітей, народжених поза шлюбом тощо. Інакше кажучи, ми спостерігаємо боротьбу Птьми та Світла. І чверть ХХІ століття, ознаменована, кризами й війною, за незламним духом пошуку, у тому числі духовних цінностей, споріднена з віддаленою у часі епохою Відродження, потребує усвідомлення глибинної сутності людини, прихованої у несвідомому.

Незважаючи на те, що психоаналіз цілком належить ХХ століттю, витоки його й ідеї спостерігаються протягом усієї історії людства. З огляду на означені вище розвідки, присвячені образу Христа, відмітьмо лише декілька моментів, які заслуговують на особливу увагу через притаманний їм певною мірою *психоаналітичний характер*:

1) Іларіон Київський зауважив, що процес розвитку людства відбувався у такий спосіб, що охоплює явні протиставлення: «Спершу закон, потім благодать, спершу тінь, потім істина» [Слово 1988: 92] (інакше кажучи: спочатку – народження, потім – хрещення; спочатку – витіснення жахливого, притаманного людській природі, потім – осяяння, тобто Світло = Христос (ідеться як про розвиток окремої людини, так і людства загалом, яке спочатку допускає й занурюється у війну, а потім (у найкращому випадку окреслення онтологічної перспективи та можливостей), перебуваючи у межовій ситуації тотального са-

мознищення й відчуваючи екзистенціальний жах страху смерті, починає замислюватися над стратегіями Спасіння); наразі безпосередньо йдеться про вияви архетипу Тіні);

2) протоіерей Серафим Слобідський, у свою чергу, зазначив, що «нарешті Сам **Син Божий, Ісус Христос**, з'явився на землю і доповнив усе, що треба знати людині про Бога» [Протоіерей 2003: 14] (інакше кажучи, протоіерей зробив наголос на досягненні (на-бутті) людиною (особистістю) цілісності через Христа, а уособленням цілісності особистості, за К.Г.Юнгом, і виступає архетип Самості, як зазначалося вище).

Розглянутий матеріал тільки посилює актуальність звернення до образу Христа у психоаналітичному ключі, потребуючи нового осмислення з огляду на сучасні реалії буття як українського народу, так і народів світу загалом. І реалії ці загострили потребу у духовному складнику як людського, так і суспільного життя як базису для розгортання конструктивних онтологічних процесів, що, між іншим, можливо лише за умови розвитку особистісної та соціальної відповідальності.

У даному контексті слід врахувати слушну думку сучасної вітчизняної дослідниці В. Свечаревської, яка зауважила: «У розвитку відповідальності особистості доречно розглядати не тільки свідомість, а й несвідоме, оскільки його роль виявляється у дії психологічних механізмів зараження, наслідування, емпатії, ідентифікації, котрі функціонують як на рівні свідомості, так і на рівні несвідомого» [Свечаревська 2019: 264].

Отже, для реалізації мети статті звернімося до аналізу світоглядно-ціннісних поглядів К.Г.Юнга на постать Христа, яка, на його глибоке переконання, дозволяє наблизитися до розуміння архетипу Самості. Так, швейцарський психіатр у своїй праці «Аіон: Нариси щодо символіки самості», визначаючи психологічну роль символіки Христа, зауважив: «Христос унаочнює архетип самості» [Юнг 2019: 61], будучи цілістю божественного, що явилася у преображеній людині. У свою чергу, за К.Г.Юнгом, на противагу Христу, який і є Самість, Антихрист являє собою Тінь Самості, відповідаючи «темній половині люд-

ської тотальності» [Юнг 2019: 68]. При цьому швейцарський психолог акцентує на ключовій відмінності, притаманній християнському та психоаналітичному розумінню Самості. Порівняймо:

1) християнство базується на метафізичному дуалізмі Раю та Пекла, що містяться у тому числі й всередині людини, у зв'язку з чим архетип Самості вирізняється розколотістю на дві окремі частини, поєднання яких неможливе за жодних обставин;

2) на протигагу християнському баченню, якому властива категоричність, у руслі психоаналізу К.Г.Юнг наголосив: «Світло і тінь утворюють в емпіричній самості парадоксальну єдність» [Юнг 2019: 68], оскільки тінь потребує свого втілення, що можливо через її приналежність до світлої постаті.

З огляду на другий аспект стає зрозумілим звернення швейцарського ученого до питання про бездоганність Христа, позбавленого Тіні, у зв'язку з чим він наголошує на декількох моментах:

- 1) зустріч Христа із Сатаною;
- 2) прагнення обох до царювання;
- 3) загроза приходу Сатани поряд з очікуванням другого пришествя Христа.

Зрештою К.Г.Юнг приходять до логічного висновку, згідно з яким і Христос, і Сатана є християнські символи. При цьому символ Христа, розіп'ятого між злочинцями, «повідомляє нам, що подальший розвиток і диференціація свідомості ведуть до все більш загрозливого пізнання суперечності, й означає не що інше, як *розп'яття Я*, тобто – його болісну завись між непеєднуваними протилежностями» [Юнг 2019: 71], яка зовсім не означає тотального знищення Я, що повністю знялося б у несвідомому. У цьому зв'язку учений розставив певні акценти щодо Я, зазначивши: «Відносне усунення Я стосується лише найвищих і останніх рішень у нерозв'язних конфліктах обов'язків» [Юнг 2019: 72]. Інакше кажучи, у зазначених ситуаціях (безпосередньо йдеться про складні життєві обставини, страждання, душевний метабіль тощо) Я, будучи тільки

спостерігачем, свідомо не приймає рішення, а лише підкоряється неосяжному всередині неї, що ззовні може виглядати – як скорення нездоланній ситуації. – Цей аспект важливий для усвідомлення фахівцем із соціальної роботи в громаді, що, працюючи з особами/сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, спрямовується на досягнення ефективного результату своєї професійної діяльності. Зазначені складні життєві обставини, зокрема, свідчать про відсутність повноти та недосконалість, що заважають їх подоланню та прийняттю конструктивних рішень людиною.

У свою чергу, вбачаючи у Христі символ самості, психолог розрізняє поняття *досконалості* та *повноти*: Христос – це *досконалість*, а архетип – це *повнота*, у якій відсутня досконалість, наслідком чого і є фундаментальний конфлікт, який виникає у процесі зреалізації Самості.

Висновки.

Дане дослідження є спроба наблизитися до розуміння архетипу Самості, який не піддається остаточному усвідомленню через наявність у ньому неусвідомлюваного. Фундаментальною засадою цієї розвідки послужило твердження К.Г.Юнга про те, що Христос є символ Самості, яке відкриває конструктивні (онтологічні) перспективи впровадження соціальної роботи в громаді. Це зумовлено тим, що особа/сім'я, перебуваючи у складних життєвих обставинах, прагне до заповнення порожнечі/нестачі, тобто до *повноти*, яка не є індикатор *цілісності* та *досконалості*. Однак саме Христос як символ Самості свідчить про наявність конструктиву всередині людини, здатної активізувати зусилля, спрямовані на досягнення досконалості, виявом якої у реальності є подолання конфліктів, складних життєвих обставин і саморозвиток.

У *перспективі* філософська рефлексія над морально-етичними категоріями добра (Світло, Христос) і зла (Тінь, Антихрист) сприятиме підвищенню ефективності діяльності фахівців із соціальної роботи в громаді.

Бібліографічні посилання

- «Слово про Закон і Благодать» Іларіона Київського. (1988). *Філософська думка*, 4, 91-106.
- Вертель, А.В., Мотрук, Т.О. (2018). До питання розуміння концепту «свідомість» у психоаналітичних конотаціях К.Г.Юнга та у східнофілософських системах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Історія психології*, 2, 125-131.
- Медведева, Н.В. (2014). *Теорія архетипів К.Г.Юнга та дослідження творчого сприймання*, в: *Symbolic and archetypic in culture and social relations: materials of the IV international scientific conference on March 5-6. Prague*, 21-30.
- Менжулін, В.І. (2021). Зигмунд Фрейд і Карл Юнг про міфи та архетипи колективного несвідомого: неусвідомлена схожість. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 8, 25-37.
- Протоієрей Серафим Слобідський. (2003). *Закон Божий*. К.
- Савчин, М.В. (2020). Метаметодологічний аналіз концепції К.Г.Юнга. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*, 1, 57-63.
- Свечаревська, В. (2019). *Проблема психологічної структури відповідальності особистості*, в: *Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В.Фурмана: колективна монографія*. Тернопіль, 263-268.
- Юнг, К.Г. (2019). *Aion: Нариси щодо символіки самості*. Львів.

References

- “Slovo pro Zakon i Blahodat” Ilariona Kyivskoho [“A word about Law and Grace” by Hilarion of Kyiv]. (1988). *Filosofska dumka*, 4, 91-106. (in Ukrainian)
- Archpriest Seraphim Slobidskyi. (2003). *Zakon Bozhyu* [God’s law]. K. (in Ukrainian)
- Jung, K.G. (2019). *Aion: Narysy shchodo symboliky samosti* [Aion: Essays on the Symbolism of the Self]. Lviv. (in Ukrainian)
- Medvedeva, N.V. (2014). *Teoriya arkhetyviv K.H.Yunha ta doslidzhennya tvorchoho spryumannya* [Jung’s theory of archetypes and the study of creative perception], in: *Symbolic and archetypic in culture and social relations: materials of the IV international scientific conference on March 5-6. Prague*, 21-30. (in Ukrainian)
- Menzhulin, V.I. (2021). *Zyhmund Freyd i Karl Yunh pro mify ta arkhetyvy kolektyvnoho nesvidomoho: neusvidomlena skhozhist*. [Sigmund Freud and Carl Jung on the Myths and Archetypes of the Collective Unconscious: Unconscious Similarities]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiya ta relihiyeznavstvo*, 8, 25-37. (in Ukrainian)
- Savchyn, M.V. (2020). *Metametodolohichnyy analiz kontseptsyi K.H.Yunha* [Metamethodological analysis of the concept of K.G.Jung.]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Psykholohichni nauky*, 1, 57-63. (in Ukrainian)
- Svecharevska, V. (2019). *Problema psykholohichnoyi struktury vidpovidalnosti osobystosti* [The problem of the psychological structure of individual responsibility], in: *Vitakulturna metodolohiia: antolohiia. Do 25-richchia naukovoї shkoly profesora A.V.Furmana: kolektyvna monohrafiia*. Ternopil, 263-268. (in Ukrainian)
- Vertel, A.V., Motruk T.O. (2018). *Do pytannya rozuminnya kontseptu “svidomist” u psykhoanalytychnykh konotatsiyakh K.H.Yunha ta u skhidno-filosofskykh systemakh* [To the question of understanding the concept of “consciousness” in the psychoanalytic connotations of K.G.Jung and in Eastern philosophical systems]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Istorya psykholohiyi*, 2, 125-131. (in Ukrainian)